

KSENIJA ATANASIJEVIĆ, ETIKA FEMINIZMA

Maja Jelić

*Fakultet političkih znanosti,
Sveučilište u Zagrebu*

Recenzija

Ljiljana Vuletić uredila je i objavila biografiju i sabrane tekstove Ksenije Atanasijević (1894-1981) u knjizi pod naslovom *Ksenija Atanasijević, Etika feminizma*, u kojoj je uz život ove autorice, koji je obilovao teškoćama, ali i uspješnim intelektualnim razvojem i dostignućima, pokazala njezin veliki interes za problem položaja žena, koji je razmatrala iz etičkog, socijalnog, književnog i povijesnog aspekta.* Ksenija Atanasijević, prva srpska filozofkinja, prva žena koja je na Beogradskom univerzitetu stekla titulu doktora znanosti te postala profesorica na fakultetu, u svojem je radu bila izložena pritiscima radne okoline, zbog čega je napustila mjesto docenta. No unatoč tome ostavila je za sobom zavidnu količinu tekstova, među kojima je Ljiljana Vuletić odabrala četrdeset u kojima se Atanasijević bavila problemom položaja žene. Tekstovi sabrani u knjizi objavljeni su od 1923. do 1959, što je, kada se postavi kao kontekst u kojemu je autorica pisala, dodatni pokazatelj njezine intelektualne nadmoći mnogim autorima toga vremena, a znakovito je i to da je u intelektualnim

krugovima i danas konkurentna, a mnogima i nadmoćna.

Ravnopravnost muškaraca i žena temelji se na jednakosti svih individua, slobodnih da se izražavaju i napreduju. Budući da su žene u duhovnom, etičkom i socijalnom pogledu ravnopravne s muškarcima, trebale bi se moći razvijati na isti način i imati jednaku slobodu izražavanja i djelovanja kao muškarci. Ksenija Atanasijević u svom je radu razmatrala položaje žene od stare Grčke do druge polovice dvadesetog stoljeća.

Kada je riječ o antičkom stvaralaštvu, nezaobilazni su grčki tragičari, o čijim se djelima i danas uvelike govori i koji su pisali o gotovo svim etičkim dilemama koje prožimaju grčku tragediju, mitologiju i filozofiju. Te su dileme i danas teme raznih skupova, služeći kao oslonac mnogim suvremenim razmatranjima, među kojima je i promišljanje o ženama kao ravnopravnim članovima društva. Mitovi koji su o ženama pisani i prepričavani stvorili su kobno ozračje ženskom stvaranju, bilo književnom bilo filozofskom ili kojem drugom, a rušenje tih konstrukta najčešće se smatralo

* *Ksenija Atanasijević, Etika feminizma* (priredila Ljiljana Vuletić), Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2008.

nemogućim, pretencioznim i neuspješnim. Među piscima koji su pisali o ženama bilo je onih koji su to radili konvencionalno, i sami vjerujući u istinitost poražavajućeg shvaćanja žena i njihova položaja, ali i onih koji su odstupali od te društveno utabane staze. Eshil u trilogiji *Orestija* prikazuje lik Klitemnestre odlučne da ubije Agamemnona. Ona velikom kralju najprije priređuje veličanstven doček, a zatim ga nemilosrdno ubija. Sofoklo je u tragediji *Antigona* dao prikaz snažne žene koja stoji iza svojih postupaka i bez straha od kazne odlučuje prihvatiti svoju sudbinu. Za razliku od svoje sestre Ismene ona svjesno odbacuje strah, što Ismenino mirenje s nametnutim položajem žene koja se ne smije odupirati muškarcima, nego moli mrtve da joj oprostite njezino povlačenje, čini bijednim. Euripid, najmlađi od trojice tragičara, najbolje je analizirao čovjeka, prikazujući ga onakvim kakav jest. U svojim je tragedijama najviše pažnje posvetio pomnom razmatranju karaktera žena, a njegov je najupečatljiviji lik Medeja, iznevjerena i očajna žena koja ubija svoju i Jazonovu djecu te Jazonovu novu ženu. Iako odlučna i nepopustljiva u svojoj nakani da uništi sve što je imala, Medeja se koleba oko izvršenja tog čina, što su mnogi kritičari prigovorili Euripidu, međutim upravo njezino kolebanje dokaz je Euripidove vještine da ljude prikaže onakvima kakvi jesu i poznavanja ljudske psihe koje mu je omogućilo da uvidi da bi se svako ljudsko biće u takvoj situaciji lomilo.

Veliki filozof Platon život je proveo okružen malim brojem slobodnih građana i velikim brojem robova, žena i djece, koji nisu mogli uživati uzornu atensku demokraciju. Unatoč uvriježenom stavu toga doba da se život žene ostvaruje majčinstvom i odgojem pod tutor-

stvom muškarca, te kao takav ni na koji način ne ulazi u područje obrazovanja i državnih poslova, Platon se zauzimao za posve drugačije stajalište. U konstrukciji idealne države, vladavine filozofa, ukazao je na problem shvaćanja žena i obitelji. Ako se razlika između muškarca i žene temelji samo na snazi i mogućnosti rađanja, ta razlika nikako nije dovoljna kada je riječ o u umnom i duhovnom razvoju žene. Taj napredni grčki filozof kaže da ženama treba omogućiti jednak odgoj kao i muškarcima, jer ne postoji ni jedan posao koji je svojstven isključivo ženama odnosno isključivo muškarcima. One mogu vježbati, obrazovati se, ratovati, dosegnuti najviša mjesta u državi i promatrati ideju Dobra. Dvadesetih godina dvadesetog stoljeća Ksenija Atanasijević ukazala je na naprednu Platonovu misao u odnosu na autore dvadesetog stoljeća, "koji će se čak pozvati i na autoritet primitivnih naroda, kod kojih je žena još uvijek rob, da bi onemogućio modernoj ženi pravo na pozive za koje je pokazala dovoljno zrelosti i spremne!" (str. 85).

Ne smiju su zaboraviti ni znamenite pjesnikinje i filozofkinje stare Grčke, tim više što su one i danas, kao i u vrijeme Ksenije Atanasijević posve nezasluženo manje poznate i zastupljene. Možemo pretpostaviti da bi se njihova imena i djela znatno više spominjala da je njihov društveni položaj bio povoljniji. Naime društveno uređenje stare Grčke isključivalo je intelektualni razvoj žena. Pjesnikinje o kojima Ksenija Atanasijević piše su Eutemis (kći Kleobula), Sapfa s otoka Lezbosa, Korina iz Tanagre, Mirtis iz Bizanta, Anite iz Tegeje i Nosis iz Lokra. Najveća je od njih Sapfa, koju su antički i moderni autori optuživali, ismijavali, ali i branili i isticali njezin velik značaj i doprinos. O njezinu životu i smrti mno-

go se nagađalo, no usprkos tome vrijednost je njezine lirike neosporna. Pisala je himne, ljubavne pjesme i epitalamije (svadbene pjesme). "Njeni stihovi pokazuju raskošno obilje oblika, njen izraz je sugestivan svojom neposrednošću, skala njenih tema je bogata; ona ide od burlesknog podsmeha velikim nogama jednoga devera i nestašnih osećanja šiparice, do ozbiljne i teške erotike, do tragike ostavljenosti" (str. 117). Solon, Platon, Ovidije i drugi hvalili su njezinu ljepotu, genijalnost i pjesnički talent, stanovnici Mitilene kovali su novac s njezinim likom, a slikari su je ovjekovječili na vazama. Grčka nije bila uskraćena ni za doprinos filozofkinja kao što su Hiparhija, Hipatija, Areta, Lastineja iz Mantineje, Aksioteja iz Filiusa, Asklepigenija, Aria i Aedezija. Među najvećima je Hiparhija, koja se unatoč svom dotadašnjem životu u plemićkoj obitelji priklonila Kratesu, Diogenovu učeniku, pjesniku kiniku, izjavivši da se želi udati za njega jer ju je govor tog "ružnog, sakatog i aljkavog" kinika toliko zanio. On ju je pokušao odvratiti od toga: "Krates je metnuo pred nju ogrtač, štap i torbu, i rekao joj: 'Ti polaziš za ovo.' Na to ona dogovori da polazi za njegovu ličnost, i time pobjeđi" (str. 124). Kinici su nastojali osloboditi grčki duh predrasuda naglašavajući jednakost Grka i barbara, odbacujući mogućnost postojanja robova i bogova te ističući da muškarci i žene trebaju imati podjednaka prava. Hiparhija je dosljedno živjela u skladu s načelima kinicke škole, odbacivši u potpunosti sva dobra i povlastice koje je kao plemkinja mogla uživati. Ipak, Ksenija Atanasijević naglašava kako treba uzeti u obzir činjenicu da je značaj grčkih filozofkinja manji od značaja pjesnikinja jer nisu stvorile originalan filozofski sustav koji bi bio ravan sustavima grčkih filozofa. Una-

toč tome samo priklanjanje filozofiji pokazuje istinsku hrabrost, inteligenciju, strast, ljubav prema znanju i naklonost vrlinama.

Među tekstovima koje je Ljiljana Vuletić izabrala za prikaz djela Ksenije Atanasijević nalazi se i tekst napisan za Letopis Matice srpske 1927. "Ibzenova shvatanja žene". Norveški pisac Henrik Ibsen bori se za neograničenu slobodu individuumu, a ženu stavlja u središte moralnog rasvjetljavanja ljudskih odnosa "jer do moralnoga oslobođenja ona brže dolazi nego čovek" (str. 105). Norina preobrazba i zahtjev za slobodom i pravima pokazuje Ibsenovu naklonjenost borbi žene koja, razmatrajući svoj život lutke, prvo očeve, a potom i suprugove, uviđa: "(...) Ali šta svet kaže, i šta u knjigama stoji, to ne može više da bude merodavno za mene. Ja moram sama da razmišljam, da bih došla do jasnosti o stvarima" (str. 109), čime odbacuje društvenu predrasudu o inferiornosti žene čija je jedina uloga da bude uslužna i odana supruga i majka. U tekstu o Ibsenovu shvaćanju žene nalazi se i citat iz knjige *Savez mladih* koji je Ksenija Atanasijević istaknula: "Oblačili ste me kao lutku, i igrali ste se sa mnom, kao što se sa detetom igra. A ja sam želela da sa vedrom radošću podnesem nešto teško, ja sam ozbiljno čeznula za svim što podstiče, diže i uzvišava". Autorica svojim razmatranjem Ibsena pokazuje njegovu sposobnost prepoznavanja istinskih potreba i osobina žena, zbog čega je usporedila s Euripidom kao autorom koji poznaje psihologiju i prikazuje ljude onakvima kakvi jesu. Ogorčena Euripidova Medeja i osviještena Ibsenova Nora, iako se njihovi postupci razlikuju, nepopustljive su i odlučne u svojoj nakani da ostvare ono što se smatra nedopustivim za žene.

U burnom razdoblju nakon Prvog svjetskog rata, kada su njezini tekstovi bili objavljeni, Ksenija Atanasijević isticala je i potrebu da žene sudjeluju u politici. One bi nesebičnim i racionalnim zalaganjem za prosperitet zemlje pokazale sposobnost za kulturnu i pacifističku "borbu". Prisustvovala je brojnim međunarodnim konferencijama, gdje je dobila uvid u stanje i položaj žena u mnogim zemljama. Na međunarodnoj Konferenciji za mir i razoružanje u Beogradu 1931. godine u svojem je predavanju istaknula potrebu za harmoničnom suradnjom između dvaju dijelova čovječanstva. Feministice pacifistički pozivaju na slogu i mir, poštujući svaku osobu. Naglašavala je da znanost svojim pronalascima doprinosi razornosti sredstava za uništenje drugoga, a da je čovjekova moralna dužnost život u miru s bližnjima. Traženje svojih prava zahtjev je utemeljen etički i ontološki, a njihovo priznanje omogućuje ravnopravno djelovanje muškaraca i žena. Ono ne samo

da doprinosi unapređenju položaja žena nego zabranjuje bilo kakvu zlouporabu drugoga. Shvaćanje prema kojem sva živa bića imaju jednu suštinu poništava svaki povod za sukob. Obratno, zahtjev za shvaćanjem svakog živog bića kao suštinski jednakog drugome ujedno je i zahtjev za priznanjem žena i muškaraca kao suštinski jednakih.

Ova zbirka tekstova Ksenije Atanasijević prikazuje rad intelektualke, filozofkinje i feministice koja je svojim razmatranjima u razdoblju između dva svjetska rata predstavila mnoga napredna stajališta utemeljena na širokom poznavanju ponajviše filozofije i književnosti. Njezin život i djelo kao borba za ostvarenje i priznanje, doprinos literaturi etike feminizma i shvaćanju svih ljudskih bića kao suštinski jednakih, potvrđuje i dodatno ojačava rečenicu koju je Ljiljana Vuletić istaknula na koricama knjige: "na duboko moralnim temeljima nazidani su feministički zahtevi i težnje".